

خط‌مشی‌گذاری در فرهنگ

دو فصلنامه اختصاصی مطالعات فرهنگی «خط‌مشی‌گذاری در فرهنگ»
سال اول، شماره اول، پیاپی ۱، پاییز و زمستان ۱۴۰۳

صص ۹۵-۱۲۴؛ تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۷/۱۵؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۹/۱۸

چارچوب جریانات چندگانه در فرآیند خط‌مشی‌گذاری تشکل‌های دانشجویی در ایران (با تأکید بر آیین‌نامه تسهیل و ارتقاء فعالیت‌های تشکل‌های اسلامی دانشگاه آزاد اسلامی)

امید طاهرنژاد^۱؛ سعید امانی^۲؛ سمیه امیری^۳

چکیده

تشکل‌ها و گروه‌های رسمی و غیررسمی دانشجویی یکی از جوامع هدف نظام سیاست‌گذاری کلان و خرد ایران بوده و هستند که عملکرد و شأن اجتماعی آنان وجوه مختلف موافق و مخالف نظام حاکمیت را در بردارد. مطالعه سیر تطور تاریخی تشکل‌های دانشجویی از بدو شکل‌گیری جنبش دانشجویی حاکی از آن است که این جنبش از دل حوادث اجتماعی مختلف زائیده شده و به‌عنوان یک حرکت داوطلبانه، آزادانه، اختیاری و جهت‌دار به بلوغ رسیده است. در این میان در هر برهه از تاریخ سیاسی، از دولت‌های قبل از انقلاب تا دولت‌های بعدی، نگاه سیاست‌گذاران متعدد و مختلف بوده است. گاهی نگاه تثبیتی و تقویتی، گاهی کنترلی و سخت‌گیرانه و گاهی منفعل و بدون توجه وجود داشته است. این‌ها حاکی از آن است که به‌رحال خط‌مشی‌گذاری پیرامون فعالیت‌های تشکیلاتی دانشجویان یکی از دغدغه‌های سیاست‌مداران می‌باشد. این تحقیق^۱ به بررسی سیاست‌های اتخاذ شده در حوزه تشکل‌های دانشجویی، به‌ویژه در دانشگاه آزاد اسلامی بر اساس چارچوب جریانات چندگانه کینگدون می‌پردازد. در این راستا، به بررسی قانون اساسی، قوانین موضوعه،

۱ - مدیر کل تشکل‌های اسلامی دانشگاه آزاد اسلامی.

۲ - رئیس اداره آموزش‌های تشکیلاتی و سیاسی اداره کل تشکل‌های اسلامی دانشگاه آزاد اسلامی.

۳ - مدیر پشتیبانی تشکل‌های اسلامی اداره کل تشکل‌های اسلامی دانشگاه آزاد اسلامی.

بخش‌نامه‌ها و آئین‌نامه‌های جمهوری اسلامی ایران و دانشگاه آزاد اسلامی پرداخته شد. نتایج پژوهش نشان می‌دهد هم در اسناد بالادستی و قانون اساسی و هم در سطوح پایین‌تر، همواره خط‌مشی‌هایی برای سامان‌دهی به تشکل‌های دانشجویی وجود داشته است هرچند که برخی سیاست‌های موجود انقباضی و سخت‌گیرانه تشخیص داده شد و برخی تسهیل‌کننده و رونق‌بخش فعالیت تشکل‌های اسلامی و سیاسی. با این حال، با ویژگی‌های مترتب بر تشکل‌های دانشجویی همواره تنش‌هایی به سیاست‌گذاران و مدیران دانشگاه با متولیان تشکل‌ها وجود داشته و دارد که این امر حاکی از پویایی حرکت‌های دانشجویی و جوانانه است.

کلیدواژه‌ها: تشکل‌های سیاسی دانشجویان، تشکل‌های اسلامی، سیاست‌گذاری فعالیت تشکیلاتی، خط‌مشی تشکل‌های اسلامی، چارچوب جریان‌ات چندگانه.

۱. مقدمه

انسان ذاتاً اجتماعی است و در درون خود یک جوهره کار جمعی دارد. همین اجتماعی بودن انسان‌ها زمینه‌ای برای کار تشکلیاتی بوده و هست. پیشرفت‌های بشری و تمدن‌های گذشته را که مطالعه می‌کنیم، مشخص می‌شود، گذرگاه شتاب‌دهنده حرکت بشر به سمت رشد و ترقی، روی آوردن به کار تشکلیاتی و اساساً تعاون و همکاری است. ادبیات علمی ما بسیار به امور تشکلیاتی و کارهای دسته‌جمعی بها داده است. از همین روست فارابی، از جمله ویژگی‌های مدینه فاضله را «رهبری» و دیگری را «تعاون» می‌داند و «تعاون» نمونه بارز کار تشکلیاتی و گروهی^۱ است.

با توجه به اجتماعی بودن بشر، او همواره نیازهای خود را در بستر اجتماع تأمین می‌کند، ضمن اینکه منطق هم حکم می‌کند در دنیای کنونی انسان با هم‌افزایی و همکاری در جامعه، رشد و تعالی خود و جامعه‌اش را فراهم آورد. تشکلی‌های اجتماعی بستری برای مشارکت عمومی در امور مختلف کشور از جمله سیاست و ساخت قدرت است.

یکی از انواع تشکلی‌ها و اجتماع‌های بشری، در حیطه دانشگاه است. دانشجویان در کنار کارکرد علمی خود که مأموریت اصل خود می‌دانند به فعالیت‌های مختلف فوق‌برنامه می‌پردازند. دانشجویان در کلاس درس، غذاخوری، نمازخانه، ورزشگاه، محوطه دانشگاه، خوابگاه، کتابخانه و... شبکه‌ای از روابط دوستی را پیدا می‌کنند که با تعمیق این دوستی و انجام کارهای مشترک برای نیل به اهداف خاص، رفته‌رفته منسجم‌تر و گسترده‌تر می‌شوند.

همواره شکل‌گرفتن اجتماعات منسجم، متشکل و هم‌آهنگ از دانشجویان در قالب یک تشکلی، مورد توجه مسئولین دانشگاه، هم‌کلاسی‌ها، مسئولین محیط بیرون از دانشگاه و موافقان و مخالفان آن‌ها قرار می‌گیرد و از این منظر است که سیاست‌گذاری، هدایت‌گری و محول‌کردن مأموریت‌های مختلف به تشکلی دانشجویی آغاز می‌شود.

---

^۱ - گروهی که با کارهای فرهنگی، فکری و ارشادی به تربیت جامعه می‌پردازند و با دقت در امور به حفظ قوانین عدالت همت می‌گذارند و می‌توانند وظیفه دفاع از موجودیت جامعه را بر عهده دارند که با فعالیت‌های اقتصادی نیازهای مردم را تأمین کنند.

طبیعتاً بیشترین سیاست‌گذاری از طرف گردانندگان دانشگاه‌ها و مسئولین بالادستی صورت می‌گیرد و از این رو است که حوزه سیاست‌گذاری در عرصه فعالیت‌های تشکیلاتی اهمیت پیدا می‌کند.

۲. بیان مسئله

جنبش دانشجویی به‌عنوان یک حرکت عمومی، گروهی، اختیاری و جهت‌دار به‌منظور نیل به اهداف گروهی از پیش تعیین شده توسط بازیگران جنبش است. جنبش دانشجویی تشریک‌مساعی عده‌ای از دانشجویان هم‌فکر، هم‌سو و هم‌مسلك در جهت پیشبرد اهداف خاص به‌منظور ایجاد یک تغییر اجتماعی و یا جلوگیری از تغییر است که معمولاً بازیگران سیاسی سعی در کنترل، هدایت و جهت‌بخشی آن دارند.

جنبش دانشجویی معمولاً یا ماحصل دوره‌ی‌های دوستانه دانشجویی است و یا خود منجر به ایجاد روابط دوستانه می‌شود که در هر دو صورت «متشکل شدن» و سازمان یافتن خودآگاه یا ناخودآگاه، در قالب یک یا چند تشکل را در پی دارد.

با مرور پیشینه جنبش‌های دانشجویی در ایران و جهان، وجهه مطالبه‌سیاسی جنبش‌ها بر سایر وجوه آن مانند مطالبه‌صنفی، مطالبه اقتصادی و یا مطالبه فرهنگی می‌چربد؛ لذا از این منظر است که غالباً تشکل‌های دانشجویی را با عنوان تشکل‌های سیاسی می‌شناسند.

با شکل‌گیری تشکل اسلامی-سیاسی در هر بستری از حوزه‌های اجتماعی از جمله دانشگاه، بسیاری از نگاه‌های داخلی و خارجی از شخصیت‌های محافظه‌کار تا رادیکال و با نگاه ستیزه‌جویانه یا هم‌افزا، معطوف به آن می‌شود. در کل چه نیروهای «خودی» چه نیروهای «غیرخودی» تلاش در مدیریت تشکل می‌کنند و سعی می‌کنند انرژی متراکم شده در تشکل با چاشنی دغدغه‌مندی و شور جوانی را به سمت‌وسویی بکشند که خود می‌پسندند. چه بسیار جنبش‌ها و تشکیلاتی بسیار منسجم که بازیچه دست قدرت‌های مختلف داخلی و خارجی شدند و به‌طور کامل از اهداف اولیه و مؤسسان خود عدول کردند و در سیر تطور خود زاویه‌ای کاملاً مخالف جهت اولیه گرفتند.

اساساً اتخاذ سیاست هم می‌تواند به‌کندی و رکود فعالیت‌های تشکیلاتی منجر شود و هم می‌تواند به‌عنوان پیشرانی موتور حرکت‌های جمعی و گروهی را شتاب بخشد و رونق فعالیت‌های تشکیلاتی را حاصل کند. از این جهت است که خط‌مشی‌گذاری یا سیاست‌گذاری اصولی، به‌قاعده و مطابق با ارزش‌ها می‌تواند به قوام و ارتقاء تشکیلات و نتیجتاً رشد و تعالی جامعه بینجامد.

چارچوب جریانات چندگانه در فرآیند خط‌مشی‌گذاری تشکل‌های ...؛ امید طاهر نژاد و دیگران

پژوهش حاضر بر آن است تا بررسی سیاست‌گذاری در حوزه تشکل‌های اسلامی را مورد تدقیق و بررسی قرار دهد و به پاسخ این سؤال دست یابد که آیا اساساً نگاهی به سیاست‌گذاری در حوزه تشکل‌های اسلامی، مخصوصاً در دانشگاه آزاد اسلامی وجود داشته است یا خیر؟

۳. ادبیات نظری و پیشینه پژوهش

به‌منظور ادراک صحیح از پژوهش حاضر و انتقال مفاهیم مرتبط مطابق با واقع ابتدا تعاریف و سپس پیشینه تشکل‌های دانشجویی ارائه می‌گردد؛ لذا الگویی برای فعالیت تشکل‌های دانشجویی به‌منظور نیل به اهداف و آرمان‌های انقلاب اسلامی ایران ارائه شده است؛ لذا هدف مقاله طراحی الگوی مطلوب برای عملکرد تشکل‌های دانشجویی است. نوع تحقیق کیفی بوده و روش تحلیل داده‌ها استفاده از روش نظریه‌پردازی داده‌بنیاد می‌باشد.

۳-۱. تعاریف و مفهوم‌شناسی

الف - تعریف مفاهیم مرتبط با تشکل دانشجویی

وقتی صحبت از تشکل دانشجویی می‌شود، دو مفهوم از آن در ذهن انتزاع می‌گردد. اول در مفهوم عام، هر جمع دانشجویی که به‌صورت رسمی یا غیررسمی گرد هم می‌آیند تا هدفی را محقق کنند و دوم در مفهوم خاص به انواع تشکل دانشجویی رسمی که با نام‌های بسیج دانشجویی، مجمع اسلامی دانشجویان، انجمن اسلامی دانشجویی، انجمن علمی دانشجویان، دفتر تحکیم وحدت، جامعه اسلامی دانشجویان و... شناخته می‌شوند، تشکل دانشجویی می‌گویند؛ لذا در ادامه به مفهوم‌شناسی واژگان مرتبط با این موضوع پرداخته می‌شود.

تشکل: «تشکل» یعنی مجموعه‌ای از افراد که بر اساس آرمان، ایمان و نقطه‌نظرهای مشترک، گرد هم بیایند تا جماعت شوند که «یدالله مع‌الجماعه» تا بتوانند زمینه را برای رشد اخلاق کار دسته‌جمعی و برای رشد استعدادها و شناخت کادرها و تربیت آن‌ها و تهیه برنامه و قبول مسئولیت اجرای برنامه‌ها هموارتر کنند. تشکل وسیله‌ای است برای بهتر انجام دادن مسئولیت‌ها و وسیله‌ای برای خودسازی. (بهشتی، ۱۳۹۶، ص ۵۸) «تشکل» از نظر لغوی به معنای صورت گرفتن چیزی است و از نظر اصطلاحی به معنای تشکیلاتی است که توسط یک گروه اشخاص حقیقی معتقد به آرمان‌ها و مشی سیاسی معین، تأسیس شده است، تشکل‌ها در مقایسه با جناح‌ها به ساختار حزبی نزدیک‌ترند و دارای

ارتباط تشکیلاتی‌اند. (دارابی، ۱۳۸۸، ص ۵۰) در یک نگاه لغت‌شناسانه تشکل به معنای یک نهادی شکل‌یافته در قالب اجتماع است که تبلور وجودی‌اش فعالیت اجتماعی است. تشکل‌ها در قالب‌های مختلفی قابل بروز و ظهور اجتماعی هستند؛ چنان‌که در قانون اساسی کشورمان در بخش‌های مختلف بیان شده که در ادامه به ابعاد و انواع آن‌ها اشاره می‌شود. در این رابطه اصل ۲۶ قانون اساسی بیان می‌کند: «احزاب، جمعیت‌ها، انجمن‌های سیاسی و صنفی و انجمن‌های اسلامی یا اقلیت‌های دینی شناخته شده آزادند، مشروط به این‌که اصول استقلال، آزادی، وحدت ملی، موازین اسلامی و اساس جمهوری اسلامی را نقض نکنند. هیچ‌کس را نمی‌توان از شرکت در آن‌ها منع کرد یا به شرکت در یکی از آن‌ها مجبور ساخت.» در اصل ۲۶ در کنار به رسمیت شناختن انواع تشکل‌ها، محدودیت تشکیل و فعالیت چنین نهادهایی را در قالب چند قید بیان کرده است که تشخیص این قیود توسط وزارت کشور در هنگام اعطا مجوز با بررسی مرام‌نامه یا اساس‌نامه آن‌ها انجام می‌شود.

جنبش دانشجویی: جنبش دانشجویی به معنای عمل جمعی، اختیاری، داوطلبانه و جهت‌دار دانشجویی برای ایجاد تغییر.

جریان و جریان‌شناسی: جریان عبارت است از تشکل، جمعیت و گروه اجتماعی معینی که علاوه بر مبانی فکری، از نوعی رفتار ویژه اجتماعی برخوردار است. (خسروپناه، ۱۳۸۸، ص ۹) جریان دارای سه ویژگی و شاخصه اساسی است که عبارت‌اند از: (۱) اجتماعی بودن و برخورداری از نوعی رفتار ویژه اجتماعی؛ (۲) دارا بودن تشکل و جمعیت و (۳) برخورداری از اندیشه مشخص و رفتار معین مرتبط با آن. از این‌رو به اندیشه منسجم و نظام‌مند یک شخصیت علمی که به صورت تشکل اجتماعی درنیامده است، جریان گفته نمی‌شود. بر این اساس، جریان‌شناسی عبارت خواهد بود از شناخت منظومه و گفتمان، چگونگی شکل‌گیری، معرفی مؤسسان و چهره‌های علمی و تأثیرگذار در گروه‌های فکری، فرهنگی، سیاسی و اقتصادی است.

ب- تعریف مفاهیم مرتبط با سیاست، سیاست‌گذاری و سیاست‌گذاری فرهنگی

در مباحث پیشین واژه تشکل و تشکیلات مورد تبیین و توصیف قرار گرفت. حال برای اینکه بتوان واژگان «سیاست»، «سیاست‌گذاری» و «سیاست‌گذاری فرهنگی» را بهتر شناخت باید خود این ترکیب هم تعریف و تبیین شود.

چارچوب جریان‌ات چندگانه در فرآیند خط‌مشی‌گذاری تشکلی‌های ...؛ امید طاهر نژاد و دیگران

تعریف واژه سیاست: کلمه «سیاست» در لغت‌نامه دهخدا به پاس داشتن ملک، نگاه‌داشتن، حفاظت، نگاهداری، حراست، حکم‌راندن بر رعیت، رعیت‌داری کردن، حکومت، ریاست و داوری تعبیر شده است. در زبان عربی به این کلمه پرطمطراق «رام کردن اسب» را نسبت داده‌اند. در یک تعریف عمومی واژه سیاست^۱ به مسیری که حکومت یا دولت یا حزب برای تحقق اهداف خود تعیین و طی می‌کند، گفته می‌شود.^۲

تدبیر معطوف به هدایت (تقوا): سیاست در آموزه‌های اسلامی به معنای مدیریت و تدبیر معطوف به هدایت جامعه است؛ از این‌رو موضوع سیاست در اندیشه اسلامی نه قدرت است و نه دولت، بلکه نظم عادلانه مبتنی بر تقوا و هدایت است. مضافاً، در اسلام سیاست صرفاً مدیریت بحران نیست، بلکه مدیریت در راستای سعادت و هدایت بشر به‌منظور ایجاد و استقرار ارزش‌های انسانی و الهی است؛ از این‌رو دارای قداست است. با توجه به تعریف ارائه شده برای سیاست، سیاست دارای سه رکن می‌باشد: اولین رکن، تدبیر یا مدیریت است. مفهوم تدبیر اشاره به «ماهیت سیاست» دارد. دومین رکن، تقواست. این عنصر ناظر به «جهت حرکت» در سیاست است. سومین رکن، عدالت است. عنصر عدالت ناظر به «غایت فعل سیاسی» در مفهوم سیاست است. آهنگ حرکت به سوی آرمان نهفته است و سیاست در پی آن است تا ضمن ایجاد رابطه با واقعیت‌های موجود، چگونگی وصول به هدف را فراروی ما نهد. به عبارت دیگر، در اندیشه اسلامی سیاست نیازمند ملاک و میزان است. این معیار چیزی جز عدالت نمی‌تواند باشد.

فرهنگ‌های بزرگ سیاست را به‌عنوان هنر راهبری یک دولت تعریف کرده و تأکید می‌کنند سیاست والاترین فعالیتی است که دیگر فعالیت‌ها را در بر می‌گیرد، زیرا ماهیتی عمومی می‌یابد و سازماندهی عالی حیات را در جامعه مطمح نظر دارد.

حال که معنی کلمه سیاست روشن گردید باید ببینیم، «سیاست‌گذاری» و «سیاست‌گذاری فرهنگی» به چه معنی است.

تعریف خط‌مشی: در ادبیات سیاست‌گذاری، واژه «سیاست» و «خط‌مشی» تقریباً معادل یکدیگر به کار برده می‌شود. اندیشمندان مختلف تعاریف متعددی از خط‌مشی ارائه کرده‌اند.

۱ - با معادل لاتین policy

۲ - اقتدارگرایی

خط‌مشی مجموعه اقدام‌های پیشنهادی یک گروه، فرد یا دولت درون یک محیط معین است که موانع و فرصت‌هایی ایجاد تا هدفی محقق، مانعی برطرف یا از فرصتی بهره‌برداری شود. (دانایی‌فرد، ۱۳۹۵: ص ۲۶۸) هارولد لاسول خط‌مشی را یک برنامه طراحی شده از اهداف، ارزش‌ها و اقدامات می‌داند. توماس دای خط‌مشی عمومی را این‌گونه تعریف کرد: هرآنچه که دولت انتخاب می‌کند که انجام دهد یا ندهد. (دانایی‌فرد، ۱۳۹۵: ص ۳۷۱)

تعریف سیاست‌گذاری یا خط‌مشی‌گذاری: فرهنگستان زبان ادب فارسی عبارت «سیاست‌گذاری» را این‌گونه تعریف کرده است: فرایند تصمیم‌گیری در مورد یک راهکار برای رسیدن به یک هدف مشخص. سیاست‌گذاری یا تدوین خط‌مشی عمومی، موضوعی است که عمدتاً در بستر دانش مدیریت دولتی و در ادبیات این رشته موضوع بحث قرار گرفته است. عنوان سیاست‌گذاری اصطلاحی عام است که علاوه بر دولت و بخش عمومی در خصوص سازمان‌ها، نهادهای بخش خصوصی و حتی اشخاص حقیقی استفاده می‌شود. فرمان‌های اجرایی رؤسای جمهور و سیاست‌های شرکت‌های خصوصی نمونه‌هایی از سیاست‌گذاری به شمار می‌آیند. توماس بریکلند در کتاب درآمدی بر فرایند سیاست‌گذاری تأکید دارد که تعریف واحدی از معنای سیاست عمومی در میان نظریه‌پردازان این رشته وجود ندارد. وی در این کتاب به چند تعریف به شرح زیر اشاره می‌کند: "سیاست عمومی همواره به مجموعه‌هایی از عمل دولتی و مقاصدی که آن اعمال را ایجاد می‌کند اشاره دارد"، "سیاست عمومی، نتیجه برآیند و برون‌داد کشمکش در درون دولت بر سر این مسئله است که چه چیزی از آن چه کسی است؟"، "سیاست عمومی عبارت از: تصمیمات سیاسی است که دولت در جهت به اجرا گذاشتن برنامه‌هایی برای نیل به اهداف اجتماعی اتخاذ می‌کند"، "سیاست عمومی متشکل از مجموعه‌ای از عملکردهای دولتی است که مستقیماً توسط دولت یا توسط نمایندگان آن‌ها اعمال می‌شود و بر زندگی عامه تأثیر می‌گذارد." (حسن‌نژاد کاشانی و همکاران، ۱۳۹۶)

فرهنگ و بستر سیاست‌گذاری را تعیین یک مسیر و روش عملی و مشخص از بین گزینه‌های مختلف با ملاحظه شرایط معین برای هدایت و تعیین تصمیمات مربوط به حال و آینده توصیف می‌کند. در تعریف دیگری، سیاست‌گذاری به یک برنامه کلی سطح بالا که اهداف عمومی و رویه‌های قابل قبول را شامل می‌شود، گفته می‌شود. به همین دلیل سیاست‌گذاری به خط‌مشی نیز مشهور است. در واقع سیاست‌گذاری بیانگر مجموعه‌ای از اقدامات نسبتاً ثابت و هدفمند است که یک فرد یا مجموعه‌ای از بازیگران برای پرداختن به یک مسئله یا دغدغه دنبال می‌کنند؛ بنابراین خط‌مشی یا

چارچوب جریانات چندگانه در فرآیند خط‌مشی‌گذاری تشکلی‌های ...؛ امید طاهرنژاد و دیگران

سیاست‌گذاری بر آنچه دولت در عمل به طور واقعی انجام می‌دهد، متمرکز است، نه آنچه صرفاً پیشنهاد داده یا قصد انجام آن را دارد. (ابروش و هاشم‌زاده، ۱۳۹۹)

سیاست‌گذاری یا خط‌مشی‌گذاری یا خط‌مشی عمومی به مجموعه‌ای از اعمال دولتی و مقاصدی که آن اعمال را ایجاب می‌کند اشاره دارد. از دید الوانی و شریف‌زاده خط‌مشی یا سیاست عمومی عبارت است از تصمیم‌ها و سیاست‌هایی که از سوی مراجع مختلف بخش عمومی از قبیل مجلس، دولت و قوه قضاییه که نماینده حفظ منافع عمومی هستند، اتخاذ می‌شود. به اعتقاد هارولد لاسول علم خط‌مشی دارای سه ویژگی منحصر به فرد است که آن را از رویکردهای پیشین متمایز می‌کند: چندرشته‌ای است، به دنبال حل مشکل است و به شدت هنجاری است. (نصراللهی کاسمانی و همکاران، ۱۳۹۶)

تعریف سیاست‌گذاری فرهنگی: حال که واژه‌های «سیاست» و «سیاست‌گذاری» تعریف شد باید به معنی و مفهوم «سیاست‌گذاری فرهنگی» پرداخت. این عبارت، عبارتی است که خود از دو عبارت بسیار پر معنا و بسیط تشکیل یافته است و همین امر کار را اندکی مشکل می‌کند.

سیاست‌گذاری فرهنگی که از زیرمجموعه‌های سیاست‌گذاری محسوب می‌شود، شامل مجموعه‌ای از تدابیر برای تعیین وظایف دولت و سازمان‌های غیردولتی در زمینه فرهنگ برای رسیدن به اهداف مورد نظر است؛ بنابراین سیاست‌گذاری فرهنگی بیانگر شیوه فعالیت‌ها و اقداماتی است که سازمان‌های دولتی و غیردولتی در حوزه فرهنگی و برنامه‌های فرهنگی دنبال می‌کنند. (ابروش و هاشم‌زاده، ۱۳۹۹)

سیاست‌گذاری به معنای مداخلات هدفمند، آگاهانه و سنجیده انسانی در فرایندها بوده و سیاست‌گذاری فرهنگی، کوشش آگاهانه، سنجیده و سازمان‌یافته دولت برای ایجاد تغییر در وضع موجود و دستیابی به اهداف مطلوب در حوزه‌های مختلف فرهنگی است. (رضایی و همکاران، ۱۳۹۸)

سیاست‌گذاری فرهنگی به عنوان مجموع فعالیت‌های دولت با احترام به هنرها (شامل صنایع فرهنگی سودآور)، انسانیت و میراث فرهنگی در نظر گرفته می‌شود. میراث فرهنگی، عنصر تعیین‌کننده‌ای در فرهنگ سیاسی ملی می‌باشد که «ادراکی از خویش» را برای شهروندان مشخص کرده و شامل استراتژی‌ها و فعالیت‌های دولت است که تولید، انتشار، بازاریابی و مصرف هنرها را افزایش و ترویج می‌دهد. مارک شوستر می‌گوید:

۱. بر خلاف تصور عموم منطقه امن مؤسسات بسیاری در روند سیاست‌گذاری فرهنگی دخیل می‌باشند.
۲. این طور نیست که میان تمامی این مؤسسات و فعالیت‌هایشان حول تشکیل مفهوم کلی، اجماعی وجود داشته باشد.
۳. اکثر سیاست‌گذاری‌های فرهنگی نتیجه اقدامات و تصمیمات گرفته شده بدون بیان قصد و نیت سیاست‌گذاری می‌باشد.
۴. اکثر سیاست‌گذاری‌های فرهنگی تنها نتیجه حمایت مالی مستقیم نیست؛ بلکه نتیجه مداخلات اداری گوناگون نیز می‌باشد.

سیاست‌گذاری فرهنگی شامل مجموعه‌ای از افراد و سازمان‌های بزرگ و ناهمگونی است که در خلق، تولید، ارائه، توزیع، نگهداری و آموزش در مورد میراث زیبایی‌شناسی و فعالیت‌های محصولات و مصنوعات تفریحی دخیل می‌باشند. (ابن یامینی، ۱۳۹۷) با جمع‌بندی موارد مطرح شده و بر اساس نظر نگارنده مقاله حاضر می‌توان سیاست‌گذاری فرهنگی را این‌گونه تعریف کرد: «فرآیند تدبیر و تعیین راهبردهای کلان برای آرایش و پیرایش تمام ابعاد فرهنگ جهت حصول به رشد فردی و اجتماعی آحاد مردم و دستیابی به فرهنگ ملی بالنده و بسط عدالت فرهنگی.»

پ - تبیین چارچوب جریان‌ات چندگانه کینگدون

مدل جریان‌های چندگانه کینگدون یکی از نظریه‌های مهم مطالعه تغییر خط‌مشی عمومی است. این مدل برای تبیین تغییرات اساسی در خط‌مشی تدوین شده است. بسیاری از تحلیلگران تلاش کرده‌اند، کاربرد آن را در مورد تحلیل فرایند تغییر خط‌مشی بسط دهند. به‌علاوه در بسیاری از مطالعات از این مدل برای تبیین خط‌مشی استفاده شده است. (عباسی و همکاران، ۱۳۸۹) کینگدون^۱، نظریه جریان‌های چندگانه را برای اولین بار در سال ۱۹۸۴ م. بر اساس مدل تصمیم‌گیری سازمانی سطل زباله کوهن و همکارانش مطرح کرد. وی با بهره‌گیری از این نظریه این پرسش را مطرح کرد که: «چگونه مسائل عمومی مورد توجه مسئولین قرار می‌گیرند؟ چگونه گزینه‌های خط‌مشی شکل می‌گیرند؟ چگونه دستورکار دولت تنظیم می‌شود؟ و چرا زمان برخی ایده‌ها به سر می‌آید؟» وی سه نیرو را معرفی می‌کند که در خط‌مشی عمومی فعال هستند و این نیروها را سه جریان نام‌گذاری می‌کند

¹ - John W. Kingdon

چارچوب جریان‌ات چندگانه در فرآیند خط‌مشی‌گذاری تشکلی‌های ...؛ امید طاهر نژاد و دیگران

الف) **جریان مسئله:** شامل اطلاعات در مورد مسائل دنیای واقعی و اثرات مداخلات گذشته دولت
ب) **جریان خط‌مشی:** جامعه‌ای متشکل از پژوهشگران، مدافعین و سایر متخصصینی که مسائل را
تحلیل می‌کنند و بدیل‌های ممکن را فرموله می‌کنند؛ ج) **جریان سیاسی:** متشکل از انتخابات،
تغییرات مدیریتی، خط‌مشی‌های انتخاباتی فعالیت‌های گروه‌های ذی‌نفوذ و... این سه جریان مستقل از
همدیگر هستند؛ هر کدام بر اساس پویایی‌ها و قوانین خود عمل می‌کنند. در موقعیت‌های بحرانی این
سه جریان به هم می‌پیوندند و دریچه سیاست‌گذاری باز می‌شود که بزرگ‌ترین تغییرات را در
خط‌مشی ایجاد می‌کنند. (دانایی‌فرد، ۱۳۹۵، صص ۱۴۶-۱۳۵):

جریان مسئله: این جریان به مسائلی اشاره دارد که خط‌مشی‌گذاران و شهروندان می‌خواهند حل
شوند. نمونه‌هایی از این مسائل عبارت‌اند از: کسری بودجه دولت، بلایای طبیعی، تورم، بالارفتن
هزینه‌های پزشکی و درمانی و... ارزش‌ها و عوامل ایدئولوژیک، نقش مهمی در شناسایی این مسائل
دارند. شرایط و رخداد‌های مهم توجه را به ابعاد خاصی از مسائل هدایت می‌کنند؛ این توجهات از
طریق رسانه‌های جمعی و کارآفرینان خط‌مشی تثبیت می‌شود. بازخورد خط‌مشی‌های قبلی نیز در
جریان مسئله مهم است.

جریان خط‌مشی: جریان دوم در مدل کینگدون جریان خط‌مشی است. این جریان معجونی از
ایده‌ها است که برای کسب پذیرش در شبکه‌های خط‌مشی رقابت می‌کنند. کینگدون در این جریان به
نقش جوامع خط‌مشی اشاره می‌کند. به‌زعم وی جوامع خط‌مشی پیرامون حوزه‌های خط‌مشی شکل
می‌گیرند و متشکل از متخصصین سازمان‌های مختلف هستند که در درون و بیرون دولت فعالیت
می‌کنند. این جوامع ایده‌ها را خلق می‌کنند. برخی معیارهای مهم برای بقای این ایده‌ها عبارت‌اند از:
امکان‌پذیری فنی، مقبولیت ارزشی، حد متوسط رضایت عمومی، پیش‌بینی محدودیت‌های آینده و
تمایل به پذیرش مسئولین منتخب و منتصبین^۶. برای اینکه مسئله‌ای در قالب دستورکار مطرح شود
قابلیت دسترسی گزینه پیشنهادی مهم است. احتمال قرار گرفتن یک مسئله در دستور کار در صورتی که
راه‌حل داشته باشد، افزایش می‌یابد.

جریان سیاسی: این جریان شامل گرایش‌ات عمومی، مبارزات یا اقدامات گروه‌های فشار، نتایج
انتخابات، نگرش‌های ایدئولوژیکی یا حزبی در مجلس و تغییرات در مدیریت است. تغییرات در این

جریان تأثیر قوی در تعیین مسائل دستورکارهای دولت دارد. مشرب ملی^۱ به این ایده اشاره دارد که بخش نسبتاً زیادی از جمعیت یک کشور گرایش به جهت‌گیری دیدگاه مشترک دارند و این گرایش‌ها در گذر زمان تغییر می‌کند. کارکنان دولت با درک تغییر در این گرایش‌ها با نظارت بر سنجش افکار عمومی به طرح ایده‌های خاصی در دستورکار یا تضعیف ایده‌های دیگران اقدام می‌کنند. رسانه‌ها نیز همچنین تأثیر مهمی در این زمینه دارند. رویدادهایی که در درون نظام حکومت رخ می‌دهد نظیر جابه‌جایی مدیریت یا قانون‌گذاران کلیدی اجزای مهم جریان سیاسی هستند. برخلاف جریان خط‌مشی که در آن برای جلب آراء عمومی فرایند اقناع و ترغیب مهم است، دستیابی به اجماع در جریان سیاسی مبتنی بر چانه‌زنی بین ائتلاف‌هاست. در جریان سیاسی اگر افراد گروه‌هایی که به ائتلاف‌سازی از طریق مذاکره توجه کافی نکنند، تاوان گزافی خواهند پرداخت. در این جریان دستیابی به اجماع به سرعت و به‌محض باز شدن دریچه خط‌مشی میسر است.

پیوند جریان‌ها: بر اساس مدل جریان‌های چندگانه تصمیم به تغییر خط‌مشی زمانی صورت می‌گیرد که سه جریان «مسئله»، «خط‌مشی» و «سیاسی» در موقعیت‌های مهم زمانی به همدیگر پیوندند. کینگدون این لحظات و موقعیت‌ها را «دریچه‌های خط‌مشی» می‌نامد و آن‌ها را فرصت‌های زودگذری معرفی می‌کند که خط‌مشی‌گذاران برای مطرح کردن راه‌حل‌های خود و یا جلب توجه عامه به مسائل خاصی باید از آن استفاده کنند. دریچه‌ها الزام‌آور و پرننگ، مسائل و یا رویدادها، در جریان سیاسی شروع می‌شوند و باید توجه داشت که این دریچه‌های خط‌مشی کوتاه‌مدت هستند. کارآفرینان خط‌مشی، تسهیل‌گرانی هستند که برای تلفیق سه جریان «مسئله»، «خط‌مشی» و «سیاسی» تلاش می‌کنند. کارآفرینان خط‌مشی نه تنها، بایستی سرسخت و مُصر باشند، بلکه باید مهارت در پیوند سه جریان را داشته باشند. آن‌ها بایستی قادر به پیوند مسائل با راه‌حل‌ها باشند و سیاستمدارانی را پیدا کنند که ایده‌هایشان را بپذیرند.

۲-۳. جنبش دانشجویی در ایران و غرب

جنبش دانشجویی دومین جنبش اجتماعی بعد از جنبش کارگری است که در غرب پدیدار شد. ظهور حرکت‌های دانشجویی در فرانسه و آلمان در دهه ۱۹۶۰ امری بی‌سابقه بود که تصادفاً به تغییرات سیاسی در این کشورها خصوصاً فرانسه منجر شد ظهور جنبش دانشجویی فرانسه مقارن با ظهور مکتب

^۱ - National mood

چارچوب جریانات چندگانه در فرآیند خط‌مشی‌گذاری تشکل‌های ...؛ امید طاهر نژاد و دیگران

انتقادی فرانکفورت و تئوری‌های هربرت مارکوزه هابرماس (حوزه عمومی و عقل ارتباطی) و گرامشی (جامعه مدنی) بود. ویژگی‌های این جنبش که از دهه ۶۰ به بعد پدید آمده‌اند عبارت‌اند از:

- از نظر پایگاه اجتماعی متکی بر طبقه متوسط هستند.

- غیر ابزاری بوده؛ یعنی آنکه منافع مستقیم گروه اجتماعی خاصی را نمایندگی نمی‌کنند اغلب اعتراضاتی نسبت به وضعیت اخلاقی جامعه دارند.

- بیشتر به‌سوی جامعه مدنی جهت‌گیری شده‌اند و نه دولت. از این‌رو هدفشان کسب قدرت دولت نیست.

- این جنبش‌ها بیشتر به جنبه‌هایی نظیر فرهنگ شیوه زندگی و مسائل نمادین در جامعه توجه می‌کنند و مبارزاتشان بر سر قدرت برای بر ساختن هویت‌های جدید و خلق فضای دموکراتیک برای کنش اجتماعی است.

- سازماندهی این نوع جنبش‌ها باز انعطاف‌ناپذیر و غیررسمی است.

- تکیه زیادی بر رسانه‌های جمعی دارند و از طریق آن‌ها درخواست خود را مطرح می‌کنند و اعتراضات خود را نمایش می‌دهند.

- عمدتاً ارزش‌ها و هنجارهای مسلط جامعه را به چالش می‌کشند.

از جنبه دیگر «طنینان دانشجویان پدیده‌ای جهانی است؛ ولی تجلیات آن در کشورهای گوناگون و دانشگاه‌های مختلف صورت‌های متفاوت داشته است. پیدا کردن وجه مشترک اجتماعی برای این نهضت امکان‌پذیر نیست لیکن باید اذعان کرد که آنچه افراد این‌همه جا از لحاظ روانی ممتاز می‌کند شجاعت محض اراده‌ای شگفت‌انگیز برای عمل و اطمینان به همان میزان اعجاب‌آور به امکان دگرگون‌سازی است» (نقیب‌زاده و جمال‌زاده، ۱۳۹۰)

جنبش دانشجویی در سال ۱۳۱۳، با شکل‌گیری دانشگاه در ایران متولد شد. این جنبش به‌عنوان یکی از عوامل تأثیرگذار در تحولات اجتماعی و سیاسی ایران در نیم‌قرن اخیر فراز و فرودهای فراوان داشته است. (طهماسبی بلوک‌آباد و کمیلی فرد، ۱۳۹۵) با شکل‌گیری جنبش دانشجویی هم‌زمان با تأسیس دانشگاه در ایران دوره‌های مختلف فعالیت‌های گروهی و تشکیلاتی دانشجویان متصور است که می‌توان در پنج دوره آن‌ها را دسته‌بندی کرد و در جدول شماره ۱ ارائه نمود.

۳-۳. دوره‌های مختلف شکل دانشجویی در ایران

به‌منظور شناخت تشکلهای دانشجویی در دوره‌های گوناگون توضیحات مربوط در جدول ۱ مورد اشاره قرار گرفته است. (طهماسبی بلوک آباد و کمیلی فرد، ۱۳۹۵)

جدول ۱- خلاصه‌ای از تشکلهای دانشجویی در دوره‌های مختلف قبل و بعد از انقلاب اسلامی

دوره‌ها	محدوده	توضیح
دوره اول	۱۳۱۳ تا ۱۳۲۰	این دوره با شکل‌گیری دانشگاه تهران آغاز می‌شود. در دوره رضاشاه که حکومت استبدادی به‌تمام‌معنا حکم‌فرما، بود دانشجویان شاغل به تحصیل از حضور در خارج به‌عنوان بهترین وسیله جهت مبارزه با رژیم وقت استفاده می‌کردند. از اقدامات دانشجویان این دوره تظاهرات در آلمان و فرانسه علیه نمایندگان اعزامی رضاشاه و نیز چاپ مقالاتی در نشریات اروپایی علیه حکومت بود که باعث اعتراض شاه شد.
دوره دوم	۱۳۲۰ تا ۱۳۳۲	با سقوط رضاشاه و تأسیس حزب توده در تأسیس حزب توده در ۱۳۲۰ شمسی که سعی می‌کرد با استفاده از تمامی ابزار و سازوکارها در رسیدن به اهداف سیاسی خود مدد گیرد؛ قدم‌های اولیه در ایجاد تشکل جنبش دانشجویی در داخل کشور برداشته شد. در این زمان نخستین انجمن اسلامی دانشجویان در سال ۱۳۲۱ در دانشکده پزشکی دانشگاه تهران تأسیس شد.
دوره سوم	۱۳۳۲ تا ۱۳۴۱	نهیضت ضد استعماری مردم ایران با کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ به‌وسیله آمریکا و انگلیس سرکوب شد. دانشجویان در جریان نهیضت ملی نفت به حمایت از آن نهیضت پرداختند. با وقوع کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ دانشجویان یکپارچه به مخالفت با کودتا پرداختند.
دوره چهارم	۱۳۴۱ تا ۱۳۵۷	برخوردهای قاطع حضرت امام خمینی(ره) باعث نیرومندی جریان مذهبی در این دوره شد. در این دوره گرایش به مبارزه مسلحانه با رژیم شاه اوج گرفت پس از سرکوب قیام پانزده خرداد دو تحول اساسی در جنبش دانشجویی رخ داد ۱- گسترش فعالیت‌های سیاسی دانشجویان ایرانی در خارج از کشور به‌خاطر انسداد سیاسی در داخل کشور. ۲- تشکیل گروه‌های چریکی دانشجویی در داخل کشور حمله به دانشگاه در اول بهمن ۱۳۴۰ به‌وسیله رژیم گذشته و دستگیری و زندانی کردن رهبران گروه‌های سیاسی و سپس سرکوب قیام ۱۵ خرداد نشان داد که راه هرگونه فعالیت سیاسی در چارچوب قانون بسته است.
دوره پنجم	۱۳۵۷ تا کنون	دانشجویان بعد از پیروزی انقلاب اسلامی نقشی ممتاز در عرصه‌های انقلاب اسلامی داشتند به‌طوری‌که در برخی موارد در مهم‌ترین مسائل کشور وارد عمل شده‌اند به‌طور مثال در قضیه اشغال سفارت آمریکا حضور حماسی در جنگ و تقدیم هزاران شهید جانباز و آزاده فعالیت در حوزه‌های عمرانی و سازندگی کشور فعالیت در عرصه‌های علمی و فناوری و موارد زیادی از قبیل بعد از وقوع انقلاب اسلامی در ایران تشکلهای دانشجویی در گروه‌های مختلفی هویدا شدند. گروه‌های مختلفی که در این راستا تشکیل شدند، عبارت‌اند از انجمن‌های علمی دانشجویی، بسیج دانشجویی، دفاتر اعزام مبلغ هیئت‌های قرآنی دانشجویی، گروه‌های نشریه‌ای دانشجویی، انجمن‌های اسلامی، جامعه‌های اسلامی، کانون‌های فرهنگی هنری دانشجویی، تشکلهای مطالعاتی اتحادیه‌های دانشجویی، انجمن‌های برادری، جنبش عدالت‌خواه دانشجویی، شورای صنفی دانشجویان و...

چارچوب جریانات چندگانه در فرآیند خط‌مشی‌گذاری تشکل‌های ...؛ امید طاهر نژاد و دیگران

با دسته‌بندی جنبش دانشجویی در پنج دوره زمانی، می‌توان رویکرد سیاسی آن‌ها را نیز به چهار موج تقسیم کرد. بنابراین، می‌توان گفت به لحاظ رویکرد سیاسی، جنبش دانشجویی ایران چهار موج را به شرح زیر پشت سر گذارده است. (پایگاه پرسمان دانشگاهی، ۱۹۷۵)

۳-۱-۳. موج اول: موج چپ‌گرایی (سال ۱۳۲۲-۱۳۵۶)

به دنبال خروج رضاشاه از ایران و در فضای باز سیاسی دهه ۲۰ گفتمان چپ تبدیل به گفتمان غالب جامعه روشنفکری ایران و جامعه دانشجویی گردید.

اتحادیه دانشجویی حزب توده از نخستین تشکل‌های رسمی دانشجویی در ایران بود که در سال ۱۳۲۲ زیر نظر سازمان جوانان حزب توده شکل گرفت. این تشکل خیلی زود به‌عنوان نماینده رسمی دانشجویان پزشکی و داروسازی دانشگاه تهران پذیرفته شد و دو سال بعد این اتحادیه با تحت پوشش قرار دادن دانشجویان دانشکده‌های حقوق، فنی، ادبیات و کشاورزی به‌عنوان نماینده رسمی این دانشجویان نیز شناخته شد. در سال ۱۳۲۷ به دنبال غیرقانونی اعلام شدن حزب توده، این حزب اقدام به تشکیل سازمان دانشجویان دانشگاه تهران کرد. در دهه ۲۰ گفتمان چپ بر جنبش دانشجویی ایران غلبه و نفوذ زیادی داشت. این نفوذ موجب شکل‌گیری تشکل‌های دانشجویی رقیب، هرچند به‌صورت ضعیف، توسط نیروهای اسلام‌گرا و ملی‌گرایان لیبرال شد. غلبه و نفوذ تفکرات چپ سوسیالیستی-مارکسیستی در جنبش دانشجویی ایران در این دوره تا بدان حد قوی بود که حتی تعدادی از دانشجویان میلمان برای باقی‌ماندن در فضای فکری آن دوران و بهره‌مندی از توان عرضه اندام فکری دینی، تشکیلاتی با عنوان نهضت خدایپرستان سوسیالیست را در سال ۱۳۲۲ راه‌اندازی کردند. شکل‌گیری سازمان‌های چریکی و مبارزات مسلحانه در سال‌های نخست دهه ۵۰، جنبش دانشجویی را نیز تحت تأثیر قرار می‌دهد و این سازمان‌ها از میان جنبش دانشجویی یارگیری می‌کردند. با شکست جنبش مسلحانه، جنبش دانشجویی چپ در ایران به بن‌بست رسید و گفتمان اسلام‌گرایی فرا روی این جنبش قرار گرفت.

۳-۲-۳. موج دوم: موج اسلام‌گرایی (۱۳۵۵-۱۳۷۵)

رشد تفکر اسلام‌گرایی در میان دانشجویان را بایستی از سال‌های دهه ۱۳۲۰ یعنی زمانی که در سال ۱۳۲۲ انجمن اسلامی دانشجویان شکل گرفته، جستجو کرد؛ ولی برای تبدیل آن به گفتمان غالب سه دهه طول کشید. در این میان ظهور نهضت امام خمینی در سال ۴۲ به این جریان جانی دوباره بخشید.

رشد شاخص‌های تفکر اسلام‌گرایی در میان جنبش دانشجویی طی سال‌های ۱۳۵۶ کاملاً مشهود بود در خرداد این سال برای اولین بار پس از کشتار خونین ۱۵ خرداد ۱۳۴۲، مراسم بزرگداشتی در کوی دانشگاه تهران برگزار شد. در گذشت دکتر شریعتی و شهادت مصطفی خمینی موجب اوج‌گیری جنبش دانشجویی شد. علاوه بر رشد تفکر اسلام‌گرایی در میان دانشجویان، رشد نمادهای ظاهری اسلام‌گرایی نیز در میان آن‌ها کاملاً مشهود بود نمادهایی مثل گرایش به حجاب و پوشش اسلامی در میان دانشجویان دختر و مشارکت گسترده دانشجویان در مراسمات مذهبی.

با انقلاب اسلامی و دگرگونی در حوزه‌های مختلف، جنبش دانشجویی نیز دچار تحولات اساسی گردید. دانشجویان فدایی خلق و مجاهدین خلق رودرروی مردم و آرمان‌های انقلاب و ارزش‌های اصیل اسلامی صف‌آرایی کردند و به دلیل ماهیت وابسته‌ای که به بیگانه داشتند به روی مردم اسلحه کشیدند که موج انقلابی مردم آن‌ها را از صحنه کنار زد.

اما جنبش اصیل دانشجویی که پیکره اصلی آن را دانشجویان انقلابی تشکیل می‌دادند با تحلیل درست از زمینه‌ها و پیدایش جنبش دانشجویی با انقلاب همراه گردیدند. دفاع از انقلاب و نظام، پاسداری از دستاوردهای انقلاب، مبارزه با امپریالیست شرق و غرب به‌مثابه گفتمان مسلط دانشجویی در سال‌های اولیه پیروزی انقلاب اسلامی بود که با سازماندهی دانشجویان انقلابی که در قالب انجمن‌های اسلامی فعالیت می‌نمودند اتحادیه انجمن‌های اسلامی دانشجویان شکل گرفت.

طی دهه شصت شاهد فعالیت گسترده این جنبش هستیم؛ اما در دهه هفتاد این جنبش سال‌های بی‌حرکی و حتی سیاست‌گریزی را پشت سر گذاشت.

۳-۳-۳. موج سوم: موج آزادی‌خواهی (۱۳۷۵-۱۳۸۴)

در این دوران شاهد چرخش زیادی در مواضع جنبش دانشجویی هستیم به گونه‌ای که شعار جنبش دانشجویی از عدالت‌خواهی به آزادی‌خواهی تغییر نمود و اسلام‌گرایی ناب جای خود را به رگه‌هایی از سکولاریسم و پلورالیسم دینی دارد و استکبارستیزی به تسامح و تساهل و حتی مذاکره با آمریکا داد. در چنین فضایی گفتمان جنبش دانشجویی متأثر از گفتمان جناح حاکم کشور، گفتمان آزادی، جامعه مدنی، توسعه سیاسی، قانون‌گرایی و... است.

شاخصه جریان جنبش دانشجویی در این دوران، افراط‌گرایی و یکه تازی است به گونه‌ای که این جنبش در مقطعی از گفتمان غالب که اصلاحات بود فراتر رفته و هم صدا با جریان‌های رادیکال و

 چارچوب جریانات چندگانه در فرآیند خط‌مشی‌گذاری تشکلی‌های ...؛ امید طاهرنژاد و دیگران

افراطی، شعار عبور از خاتمی را سر داد. در این دوران شاهد پیاده‌کردن اهداف جناح‌های افراطی توسط جنبش دانشجویی بودیم و در عمل این جنبش به ابزار دست جناح‌های سیاسی کشور تبدیل شده بود که همین مسئله به جایگاه آن آسیب رساند. با افول جریان اصلاح‌طلبی، جنبش دانشجویی نیز به خمودی گرایید.

۳-۳-۴. موج چهارم: از سال ۱۳۸۴ به بعد

با شکل‌گیری گفتمان اصول‌گرایی، طیف افراطی چپ در جنبش دانشجویی به حاشیه رانده شد و گفتمان اصول‌گرایی و عدالت‌خواهی بر جنبش دانشجویی حاکم شد. البته سایه سنگین افراط‌گرایی‌ها و انحصارطلبی‌ها هنوز بر فعالیت‌های جنبش دانشجویی سایه افکنده است و آن را تحت‌تأثیر خود قرار داده است؛ اما با توجه به ظرفیت و توانمندی بالای این جنبش و روحیه آرمان‌خواهی آن در آینده شاهد پویایی آن خواهیم بود.

نکته قابل‌توجه در مورد جنبش دانشجویی اینکه ویژگی‌هایی همچون عدالت‌خواهی و آرمان‌طلبی و جوانی و نشاط همواره از ظرفیت‌های این جنبش بوده است. از این رو این جنبش برای اینکه در این مسیر حرکت کند و به‌عنوان عنصری پویا در نظام اسلامی نقش‌آفرین باشد باید ضمن توجه به این اهداف و آرمان‌ها از هرگونه افراط و یکه‌تازی خودداری نموده و از دخالت جناح‌های سیاسی کشور در این جنبش و بهره‌برداری در جهت منافع حزبی و گروهی خود جلوگیری به عمل آورد تا استقلال این جنبش و خصلت دانشجویی آن زیر سؤال نرود و مراقبت از نفوذ دشمنان نظام اسلامی در آن نیز باید سرلوحه برنامه‌های آن باشد. به‌رحال این جنبش باید به‌عنوان جنبشی جوان و پویا در خدمت اهداف و مبانی اصیل نظام اسلامی بوده و صرف‌نظر از حاکمیت گروه‌های مختلف در برهه‌های تاریخی، از مسیر آرمان‌های انقلاب جدا نشود.

۳-۴-۴. انواع تشکلی‌های دانشجویی در ایران

انواع تشکلی‌های دانشجویی در ایران را می‌توان از حیث گردانندگان متولیان آن به دو دسته تقسیم کرد.

۳-۴-۱. تشکلی‌های دانشجویی انتصابی

تشکلی‌های دانشجویی انتصابی تشکلی‌هایی هستند که معمولاً رهبران آن تحت نام‌های مختلف دبیر، دبیرکل، مسئول، فرمانده و... از سوی نهادهای مختلف درون یا بیرون دانشگاه، برای دوره‌های زمانی

مشخص منصوب می‌شوند. این تشکل‌ها شامل بسیج دانشجویی، کانون هلال‌احمر، انجمن‌های خیریه، کانون‌های قرآن و عترت، کانون‌های جرعه نور و هیئت‌های مذهبی می‌باشند.

۳-۴-۲. تشکل‌های دانشجویی انتخابی

تشکل‌های دانشجویی انتخابی هستند که رهبران خود را از طریق یک فرایند مردم‌سالارانه دینی انتخاب می‌کنند. عده از اعضای آن تشکل تحت ضوابط خاص قانونی و همچنین اساس‌نامه و مرام‌نامه خود تشکل‌ها، برای دوره زمانی یک‌ساله، نامزد انتخاب شورای مرکزی می‌شوند و در فرایند اخذ آرا قرار می‌گیرند. کلیه اعضای تشکل با شناختی که از نامزدها دارند به نامزد مدنظر خود رأی می‌دهند و نهایتاً نامزدهایی که حائز اکثریت آرا شوند سکان هدایت تشکل را دست می‌گیرند. این تشکل‌ها شامل انواع کانون‌های فرهنگی و مذهبی مانند شعر و موسیقی، ادب و هنر، مهدویت؛ تشکل‌های اسلامی سیاسی مانند جامعه اسلامی دانشجویان، دفتر تحکیم وحدت، انجمن اسلامی دانشجویان، انجمن اسلامی دانشجویان مستقل، مجمع اسلامی دانشجویان، جنبش عدالت‌خواه دانشجویی و انجمن‌های علمی در رشته‌های مختلف تحصیلی می‌باشند.

۴. پیشینه سیاست‌گذاری تشکل‌های دانشجویی

۴-۱. قانون اساسی

بالاترین سند سیاستی در جمهوری اسلامی ایران، قانون اساسی می‌باشد. فعالیت تشکل‌های دانشجویی به‌عنوان یک انجمن یا تشکیلات، تابعی از قانون اساسی و خصوصاً اصل ۲۶ است. این اصل اشعار می‌دارد:

۴-۲. قانون فعالیت احزاب و انجمن‌ها

پس از قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران و در یک سطح پایین‌تر «قانون فعالیت احزاب، جمعیت‌ها و انجمن‌های سیاسی و صنفی و انجمن‌های اسلامی یا اقلیت‌های دینی شناخته شده» دومین سطح از سطوح سیاست‌گذاری است که به‌گونه‌ای مرتبط با تشکل‌های اسلامی می‌باشد. این قانون در تاریخ ۱۳۶۰/۰۶/۰۷ در مجلس شورای اسلامی تصویب شد که مشتمل بر ۲ فصل ۱۹، ماده و ۹ تبصره می‌باشد.

چارچوب جریانات چندگانه در فرآیند خط‌مشی‌گذاری تشکل‌های ...؛ امید طاهر نژاد و دیگران

فصل اول این قانون به تعاریف مرتبط به گروه‌ها، اجتماعات و تشکل‌ها مانند حزب، جمعیت، انجمن، سازمان سیاسی، اتحادیه صنفی، انجمن اسلامی و انجمن اقلیت‌های دینی پرداخته و در فصل دوم حقوق این تشکل‌های مختلف را تبیین نموده است (مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۹۰۲۲۶)

۳-۴. حقوق دانشگاهیان در تمامی سطوح

پس از قانون فعالیت احزاب و انجمن‌ها، و در یک سطح پایین‌تر و در گستره قوانین موضوعه و آیین‌نامه و مقررات مرتبط با حوزه تشکل‌های دانشجویی وجود دارد.

شورای عالی انقلاب فرهنگی در چهارصد و چهل و هشتمین جلسه خود در مورخ ۱۳۷۸/۰۶/۰۹ «آیین‌نامه تشکل‌های اسلامی دانشگاهیان» را به تصویب رساند. این آیین‌نامه به‌عنوان اولین مقررات مستقیم در حوزه فعالیت‌های تشکل‌های اسلامی شناخته می‌شود که اقدام به سیاست‌گذاری مستقیم در این حوزه نموده است.

آیین‌نامه تشکل‌های اسلامی دانشگاهیان مشتمل بر ۵ ماده و ۸ تبصره می‌باشد به‌نحوی که از تاریخ تصویب، آیین‌نامه‌های مغایر با آن ملغی گردید. البته در جلسات بعدی شورای عالی انقلاب فرهنگی موارد زیر به آیین‌نامه اضافه گردید (دارابی و مرادی، ۱۳۹۴):

- تبصره ۲ الحاقی به بند ۱-۲ مصوب جلسه ۵۱۱ مورخ ۱۳۸۱/۱۱/۰۸
- تبصره الحاقی به بند ۲-۴ آیین‌نامه مصوب جلسه ۴۹۳ مورخ ۱۳۸۰/۱۱/۰۹
- بند «و» ماده ۵ (ترکیب هیئت نظارت مرکزی) مصوب جلسه ۴۷۲ مورخ ۱۳۷۹/۱۰/۱۳
- ماده ۶ تا ۸ آیین‌نامه مصوب جلسه ۴۴۹ مورخ ۱۳۷۸/۰۷/۰۶

پس از ابلاغ آیین‌نامه تشکل‌های اسلامی دانشگاهیان مقرر شد دستورالعمل اجرایی آیین‌نامه مزبور توسط وزارتخانه‌های علوم تحقیقات و فناوری، بهداشت، درمان و آموزش پزشکی و دانشگاه آزاد اسلامی به‌منظور احصاء مسائل اجرایی برای مدت سه سال به‌صورت آزمایشی تدوین و ابلاغ گردد.

با انقضای مدت آزمایشی مذکور و در اجرای قسمت (ب) از بند ۲ ماده ۵ آیین‌نامه تشکل‌های اسلامی دانشگاهیان مصوب جلسه ۴۴۸ مورخ ۱۳۷۸/۰۷/۰۹ و نیز ماده ۸ (تکمیلی) مصوب جلسه ۴۴۹

مورخ ۱۳۷۸/۰۷/۰۶ و مفاد تکمله و تبصره‌های الحاقی مصوب جلسه ۴۷۲ مورخ ۱۳۷۹/۱۰/۱۳ و جلسه ۴۹۳ مورخ ۱۳۸۰/۱۱/۰۹ و جلسه ۵۱۱ مورخ ۱۳۸۱/۱۱/۰۸ شورای عالی انقلاب فرهنگی و به‌منظور تسهیل و تسریع در انجام وظایف و مسئولیت‌های هیئت نظارت دانشگاه‌ها، دستورالعمل اجرایی این آیین‌نامه مصوب و ابلاغ شد.

نهایتاً دستورالعمل اجرایی آیین‌نامه تشکل‌های اسلامی دانشگاهیان مشتمل بر ۲۲ ماده و ۶۳ بند و ۱۸ تبصره و یک پیوست در تاریخ ۱۳۸۲/۰۲/۲۳ در محل دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی به تصویب هیئت نظارت مرکزی وزارتخانه علوم، تحقیقات و فناوری، وزارتخانه بهداشت، درمان و آموزش پزشکی و دانشگاه آزاد اسلامی رسید و در کلیه دانشگاه‌های کشور به اجرا گذاشته شد. (دارابی و مرادی، ۱۳۹۴)

۴-۴. پیشینه تدوین آیین‌نامه تسهیل و ارتقاء فعالیت تشکل‌های اسلامی

علی‌رغم اینکه با تصویب «آیین‌نامه تشکل‌های اسلامی دانشگاهیان» فعالیت‌های تشکل‌های اسلامی در کلیه دانشگاه‌های کشور سازماندهی و منسجم شد، ولی کندی بروکراسی اداری، عدم تمایل مسئولین دانشگاه‌ها برای میدان دادن به تشکل‌های اسلامی که غالباً هم رویکرد سیاسی دارند و مشکلات مالی دانشگاه‌ها، کماکان تشکل‌های اسلامی موانع بزرگی بر سر راه خود دیدند. این در حالی است که مقام معظم رهبری در دیدارهای مختلف بارها نسبت به فراهم کردن فضای مناسب و تسهیل‌گری فعالیت‌های تشکیلاتی و سیاسی تأکید داشتند.

در بیانات مختلف مقام معظم رهبری پیرامون تشکل‌های دانشجویی راهبردها و سیاست‌های زیر مطرح می‌باشد (بیانات مقام معظم رهبری، ۱۳۸۷ و ۱۳۸۸ و ۱۳۹۴ و ۱۳۹۵):

- تشکل‌های دانشجویی برای رسیدن آرمان‌ها به وجود می‌آیند که فراتر از مسئله‌ی به قدرت سیاسی رسیدن و حکومت را به دست گرفتن، است.
- تشکل‌های دانشجویی فرصتی هم برای دانشجویان ایجاد می‌کند برای کار دسته‌جمعی
- من به کار دسته‌جمعی اعتقاد دارم و این را یک نیاز دانشجویی می‌دانم
- مسئولین تشکل‌ها که نام‌های مختلفی دارند و با عنوان‌های مختلفی کار می‌کنند، باید همه در این هدف، خودشان را سهیم بدانند: «کمک به دانشجوی»

- تشکل انقلابی را باید تقویت کرد، باید کمک کرد، باید قدر دانست، آینده کشور را این‌ها می‌سازند
- خطاب به مسئولین: اجازه بدهید تشکل‌های دانشجویی، تشکل‌های انقلابی و اسلامی - به‌خصوص روی تشکل‌های انقلابی من تکیه دارم - دست‌وبالشان باز باشد، امکانات داشته باشند، محدودشان نکنند.
- می‌دانید ملت‌ها خصال ملی دارند. بعضی از ملت‌ها خصلتی دارند که خصلت عمومی است، بعضی از ملت‌ها خصلت‌های دیگری دارند که حالا مربوط به تاریخ و جغرافیا و اقلیم است و به عوامل گوناگونی وابسته است... کار جمعی هم جزو خصال ملی ما نیست... این یک نقص ملی است در ما؛ این را باید درست کرد؛ باید تزریق کرد. این کار کیست؟ کار دانشگاه است؛ بنابراین دانشگاه غیر از مسئله‌ی علم، باید به مسئله‌ی فرهنگ هم بپردازد. ما می‌توانیم این جوان را صبور، قانع، مایل به کار، مایل به تحقیقات، اهل کار جمعی، اهل اغماض، اهل تغلیب عقل بر احساس، اهل انصاف، اهل وقت‌شناسی، اهل وجدان کاری تربیت کنیم؛ می‌توانیم هم عکس این صفات را در او تزریق کنیم. واقعاً این جوانی که در اختیار دانشگاه قرار می‌گیرد - یک جوان هجده نوزده‌ساله - در خور این تربیت هست... شما می‌توانید یک نسلی را به وجود بیاورید که این نسل دارای این خصوصیات اخلاقی باشد. این هم برنامه‌ریزی می‌خواهد؛ این با پوستر و با دستور و با اینها درست نمی‌شود.

پیرو قوانین و مقررات بالادستی و همچنین منویات مقام معظم رهبری، دانشگاه آزاد اسلامی بر آن شد تا با ابلاغ آیین‌نامه داخلی، نسبت به فعالیت‌های تشکل‌های اسلامی تسهیلگری کند؛ لذا این دانشگاه سیاست‌های تسهیلگری خود را در دو مرحله بخشنامه‌های زیر را تدوین و به کلیه واحدهای دانشگاهی ابلاغ نمود.

۴-۱-۴. آیین‌نامه تسهیل فعالیت تشکل‌های اسلامی

دانشگاه آزاد اسلامی به‌منظور تسهیل فعالیت‌ها تشکل‌های اسلامی، سیاست‌های روان‌ساز خود را تحت بخشنامه «تسهیل فعالیت تشکل‌های اسلامی سیاسی دانشجویی با تقویت رویکرد فرهنگی و همچنین فعالیت نمایندگان رئیس دانشگاه در هیئت نظارت بر تشکل‌های اسلامی سیاسی دانشجویی و استادان» در تاریخ ۱۳۹۳/۰۹/۱۶ به کلیه واحدها ابلاغ کرد تا با ضمانت اجرایی این بخشنامه

فعالیت‌های تشکل‌های دانشجویی روان‌تر از گذشته رونق بگیرد. این بخشنامه از همان زمان ابلاغ به «بخشنامه تسهیل» شناخته شد.

بخشنامه تسهیل، سیاست‌های ابلاغی خود را در ۳ بخش، ۲۸ ماده و ۱۶ تبصره به مرحله اجرا گذاشت. (طاهر نژاد، ۱۳۹۹) و از این تاریخ به بعد تحول خوبی در فعالیت‌های تشکل‌های اسلامی اتفاق افتاد. با گذشت حدود یک دهه از ابلاغ بخشنامه تسهیل و تغییر شرایط فرهنگی و اجتماعی دانشگاه‌ها، بخشنامه تسهیل مورد بازبینی، بازنویسی و تدوین قرار گرفت که نتیجه آن ابلاغی موسوم به «بخشنامه ارتقاء» شد.

۴-۲ آیین‌نامه ارتقاء فعالیت تشکل‌های اسلامی

پس از گذشت حدود هفت سال از ابلاغ سیاست‌های تسهیل‌کننده فعالیت‌های تشکل‌های اسلامی، این سیاست‌ها توسط دانشگاه آزاد اسلامی مورد بازبینی قرار گرفت. نتیجه این بازبینی بخشنامه‌ای با نام «آیین‌نامه اجرایی توسعه، تسهیل و ارتقاء فعالیت‌های تشکل‌های اسلامی دانشگاهیان» شد که در تاریخ ۱۳۹۹/۰۷/۰۱ به کلیه واحدهای دانشگاهی ابلاغ گردید که بعدها به «بخشنامه ارتقاء» شهرت یافت. هم‌اکنون این بخشنامه آخرین بخشنامه‌ای است که ملاک عمل در سطح خرد می‌باشد. ابلاغ بخشنامه مورد ذکر با تغییر برخی روال‌های سنتی گذشته باعث رونق هر چه بیشتر فعالیت‌های تشکل‌های اسلامی گردید.

در حاضر بخشنامه ارتقاء در ۸ فصل، ۴۳ ماده و ۲۲ تبصره تلاش کرده همه جامعه هدف خود در حوزه فعالیت‌های تشکیلاتی را پوشش دهد و بسیاری از نقاط مغفول قوانین بالادستی را سامان دهد. (بخشنامه ارتقاء، ۱۳۹۹/۰۷/۰۱)

۵. چارچوب جریانات چندگانه در آیین‌نامه ارتقاء فعالیت تشکل‌های اسلامی

با توجه به تغییر شرایط روز جامعه و برخی نقاط مغفول، پیشنهاد بازنگری آیین‌نامه تسهیل از طرف کارشناسان اداره کل تشکل‌های اسلامی دانشگاه آزاد اسلامی، دو سال قبل از تصویب به معاونت فرهنگی و دانشجویی دانشگاه آزاد اسلامی داده شده بود؛ با این وجود به دلیل عدم اقتناع مسئولین بالادستی پیرامون لزوم تغییر خط‌مشی کنونی در آیین‌نامه تسهیل و عدم درک مشکلات فعلی این آیین‌نامه و همچنین عدم اجماع کارشناسان اداره کل تشکل‌های اسلامی و مدیرکل وقت برای احساس

چارچوب جریانات چندگانه در فرآیند خط‌مشی‌گذاری تشکل‌های ...؛ امید طاهر نژاد و دیگران

نیاز به ابلاغ بخشنامه جدید در این زمینه (بخشنامه ارتقاء) موضوع مسکوت ماند تا اینکه پس از استعفای معاونت فرهنگی و دانشجویی دانشگاه آزاد اسلامی در تاریخ ۱۸ تیرماه ۱۳۹۹، طی حکمی ریاست دانشگاه سرپرست جدید معاونت فرهنگی و دانشجویی دانشگاه آزاد اسلامی را منصوب کرد.

این تغییر مدیریت و همچنین معطل ماندن بخشنامه ارتقا طی دو سال گذشته و گلایه‌های متعدد دبیران تشکل‌های اسلامی سراسر کشور از مدیریت جدید بابت روان‌سازی فعالیت‌های تشکل‌ها، زمینه مداخله کارآفرینان خط‌مشی که همان کارشناسان نگارنده بخشنامه تسهیل بودند، فراهم گردید تا با اتصال جریان‌های موجود پیش‌آمده، پنجره سیاست‌گذاری را مغتنم شمرده و بخشنامه ارتقا را مجدداً در فرآیند تصویب و ابلاغ قرار دهند.

برای بررسی دقیق‌تر نحوه تصویب و ابلاغ سیاست‌های تسهیل‌گر و ارتقاء بخش فعالیت‌های تشکل‌های اسلامی در چارچوب جریانات چندگانه، مؤلفه‌های «جریان مسئله»، «جریان خط‌مشی»، «جریان سیاسی» و «پیوند جریان‌ها» در این رهگذر مورد تحلیل و تبیین قرار داده می‌شود.

۵-۱. جریان مسئله در آیین‌نامه ارتقاء فعالیت تشکل‌های اسلامی

گلایه‌ها و اعتراض دبیران و اعضای تشکل‌های اسلامی سراسر کشور از کندی روال‌های قانونی تأسیس تشکل و همچنین بروکراسی موجود در اخذ مجوز فعالیت برای تشکل‌های اسلامی از هیئت‌های نظارت بر تشکل‌های اسلامی یکی از مسائل موجود در عرصه فعالیت‌های تشکیلاتی واحدهای دانشگاهی شناخته می‌شود. به‌عنوان مثال در ضوابط قبلی، یک تشکل اسلامی برای راه‌اندازی صفحه مجازی خود ابتدا می‌بایست درخواست راه‌اندازی صفحه را با آدرس موردنظر به هیئت نظارت ارسال می‌کرد، سپس هیئت نظارت تشکیل جلسه می‌داد و درخواست را بررسی می‌کرد. در نهایت با تصویب درخواست و پس از اصلاحات مدنظر هیئت نظارت، تشکل مجوز تأسیس صفحه پیدا می‌کرد. تمام این مراحل حداقل یک ماه و حداکثر چندین ماه زمان می‌برد و مجوز زمانی به دست تشکل می‌رسید که یا آدرس موردنظر اشغال می‌شد و یا تشکل بسیاری از مخاطبان خود را از دست داده بود.

از موانع دیگر وجود شرط تأمین امضای ۳ درصد از دانشجویان دانشگاه برای تأسیس تشکل‌های دانشجویی و ۱۰ درصد اعضای هیئت‌علمی برای تأسیس تشکل استادی را می‌توان ذکر کرد. تشکل زمانی می‌توانست پروانه فعالیت خود را از هیئت نظارت بگیرد و شروع به فعالیت کند که این شرط را

احراز نماید. بدون هیچ فعالیت میدانی و همچنین بدون هیچ صفحه یا کانال مجازی، تشکل چگونه می‌توانست خود را به دانشجویان و یا اساتید معرفی کند تا برای عضویت در آن ترغیب شوند؟

نگاه سخت‌گیرانه دانشگاه‌ها به دلیل تمهیدات مالی در اسرار به تأمین ۳ یا ۱۰ درصد و همچنین عدم نقش‌آفرینی معاونت فرهنگی و دانشجویی در هیئت نظارت نیز مسئله دیگری بود که توانست جریان مسئله را در تصویب بخشنامه ارتقا متشکل و هماهنگ کند.

۵-۲. جریان خط‌مشی در آیین‌نامه ارتقاء فعالیت تشکل‌های اسلامی

با توجه به مسائل ذکر شده در «جریان مسئله» و وجود مشکلات و مسائل ریز و درشت دیگر، در قالب «جریان خط‌مشی» راه‌حل بازنگری بخشنامه تسهیل مطرح شد. با اینکه بازنگری در بخشنامه تسهیل تحت عنوان «بخشنامه ارتقاء»، دو سال قبل از تصویب به سرانجام رسیده بود، ولی عزم عمومی برای تصویب آن محقق نشد.

البته مطرح شدن برخی ایده‌ها مانند تغییر آیین‌نامه شورای عالی انقلاب فرهنگی مطرح شده بود؛ ولی راه‌حل بخشنامه ارتقا، راه‌حل در دسترس و آسان‌تری بود؛ ضمن اینکه وجود خط‌مشی قبلی تحت عنوان «بخشنامه تسهیل» نیز خود گرانگه طرح تغییر خط‌مشی قبلی از طریق بازنگری آن و ارائه بخشنامه ارتقا بود.

نگارش خط‌مشی جدید، موسوم به بخشنامه ارتقاء به وسیله متخصصین خط‌مشی در عرصه فعالیت‌های تشکیلاتی شامل کارشناسان و مدیران اداره کل تشکل‌های اسلامی، دبیرکل سابق اتحادیه جامعه اسلامی دانشجویان، کارشناسان اداره تشکل‌های نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه‌ها و تعدادی از دبیران باسابقه و برتر تشکل‌ها خود باعث شده بود تا نگاه مدیرکل جدید تشکل‌های اسلامی به کارا و اثربخش بودن بخشنامه ارتقا جلب شود؛ با این حال متخصصین خط‌مشی سعی کردند با اعمال نظرات مدیرکل در متن بخشنامه و اصلاح موارد مورد تقاضا، پذیرش بخشنامه را در نزد مدیر بالادستی افزایش دهند.

از طرفی افزودن سیاست‌های جذاب به خط‌مشی جدید مانند مجوز فعالیت ۶ ماهه به تشکل در حال تأسیس برای فعالیت و جذب ۳ یا ۱۰ درصد در خلال فعالیت، مجوز راه‌اندازی صفحه، کانال و گروه تشکل توسط متقاضیان تأسیس تشکل اسلامی بنا به صلاحدید خود و تنها معرفی آن پس از راه‌اندازی به هیئت نظارت و نه اخذ مجوز قبل از راه‌اندازی، انتصاب معاون فرهنگی و دانشجویی واحدهای

چارچوب جریان‌ات چندگانه در فرآیند خط‌مشی‌گذاری تشکلی‌های ...؛ امید طاهرنژاد و دیگران

دانشگاهی به‌عنوان دبیر هیئت نظارت برای اولین‌بار در دانشگاه‌های کشور و مواردی از این دست نیز تنوع مخاطبین خط‌مشی را داغ کرد.

۳-۵. جریان سیاسی در آیین‌نامه ارتقاء فعالیت تشکلی‌های اسلامی

تغییر در مدیریت یکی از مؤلفه‌های تحقق تغییر خط‌مشی می‌باشد. چارچوب جریان‌ات چندگانه هم به این مهم تأکید دارد. از این رو تغییر معاون فرهنگی و دانشجویی دانشگاه آزاد اسلامی در تیرماه سال ۹۹ و به‌تبع آن تغییر مدیرکل تشکلی‌های اسلامی در مردادماه همان سال، زمینه شکل‌گیری جریان سیاسی تغییر خط‌مشی قبلی (بخشنامه تسهیل) و ارائه خط‌مشی جدید (بخشنامه ارتقا) را بیش از پیش فراهم کرد.

ائتلاف متخصصین خط‌مشی با مدیرکل جدید در لزوم بازنگری در خط‌مشی قبلی، عامل تسهیل‌کننده در جریان افتادن تصویب و ابلاغ خط‌مشی جدید بود. مدیرکل جدید با ارائه بخشنامه ارتقا به معاون فرهنگی و دانشجویی دانشگاه و توضیح و تبیین لزوم بازنگری در بخشنامه قبلی به‌منظور ایجاد یک موتور محرک در تشکلی‌های اسلامی و رشد کمی و کیفی آن به‌تبع خط‌مشی جدید، موجبات جلب نظر معاون فرهنگی و دانشجویی به‌عنوان آخرین مرجع بالادستی تصویب بخشنامه را فراهم آورد؛ ضمن اینکه اعمال نظر معاون فرهنگی و دانشجویی در بخشنامه جدید، باعث تأمین نظر ایشان و نظر بالاترین مقام رسمی دانشگاه، یعنی ریاست دانشگاه آزاد اسلامی گردید و این خود روان‌ساز تصویب بخشنامه شد.

۴-۵. پیوند جریان‌ها و باز شدن پنجره خط‌مشی

زمانی که سه جریان مسئله، خط‌مشی و سیاست در خلال تصویب و ابلاغ آیین‌نامه ارتقا به هم متصل شد بهترین فرصت گردش کار آیین‌نامه فراهم شد. وجود مسائل و گدایه‌ها تشکلی‌ها، بازبینی بخشنامه قبلی و متناسب‌سازی و به‌روزرسانی آن از طریق تسهیل در بحث تأمین ۳ یا ۱۰ درصد، ایجاد پست جدید دبیری هیئت نظارت برای معاون فرهنگی و دانشجویی واحد و اقدام برای فعالیت مجازی تشکلی بنا به صلاح‌دید خود و تنها اعلام آن به هیئت نظارت و همچنین تغییرات مدیریتی دانشگاه آزاد اسلامی و احساس نیاز مدیران برای افزایش عملکرد کمی و کیفی خود در حیطه فعالیت‌های تشکلی‌های اسلامی فرصت مناسب و پنجره سیاست‌گذاری را ایجاد کرد.

رایزنی‌های متعدد کارآفرینان خط‌مشی با مخاطبان دخیل در تصویب خط‌مشی و همچنین مخاطبان ذی‌نفع در بخشنامه جدید، پیوند سه جریان را تسریع بخشید به نحوی که در تاریخ اول مهرماه سال ۱۳۹۹ بخشنامه ارتقا با نام «آیین‌نامه اجرایی توسعه، تسهیل و ارتقاء فعالیت‌های تشکل‌های اسلامی دانشگاهیان» به تصویب ریاست دانشگاه رسید و در همان روز به کلیه واحدها و مراکز دانشگاهی ابلاغ گردید. در حاضر بخشنامه ارتقاء در ۸ فصل، ۴۳ ماده و ۲۲ تبصره آخرین بخشنامه تسهیل‌کننده و ارتقابخش فعالیت‌های تشکل‌های اسلامی در دانشگاه آزاد اسلامی است که حتی یک مورد مشابه در وزارت علوم تحقیقات فناوری و یا وزارت بهداشت دمان و آموزش پزشکی ندارد. پس از ابلاغ این بخشنامه رشد حدود ۵۰ درصدی در تعداد تشکل‌های اسلامی دانشگاه آزاد اسلامی، کاهش حداکثری تشکل‌های سوری و افزایش فعالیت‌ها و برنامه‌های ملی و محلی حاصل گردید.

۶. بحث و نتیجه‌گیری

این پژوهش نشان داد که چگونه با استفاده از تحلیل چارچوب نظریه جریانات چندگانه، «آیین‌نامه اجرایی توسعه، تسهیل و ارتقاء فعالیت‌های تشکل‌های اسلامی دانشگاهیان» بعد از دو سال مسکوت ماندن به مرحله تصویب و ابلاغ رسید. در حال حاضر این بخشنامه آخرین بخشنامه‌ای است که ملاک عمل در دانشگاه آزاد اسلامی می‌باشد که توانسته زمینه ارتقا کمی و کیفی فعالیت‌های تشکل‌های اسلامی را فراهم آورد

در حاضر بخشنامه ارتقاء در ۸ فصل، ۴۳ ماده و ۲۲ تبصره تلاش کرده همه جامعه هدف خود در حوزه فعالیت‌های تشکیلاتی را پوشش دهد و بسیاری از نقاط مغفول قوانین بالادستی را سامان دهد. (بخشنامه ارتقاء، ۱۳۹۹/۰۷/۰۱)

در حوزه فعالیت‌های تشکیلاتی دانشجویان در جمهوری اسلامی ایران، انواع سیاست‌ها و خط‌مشی‌های خُرد و کلان از قانون اساسی تا آئین‌نامه‌های داخلی وجود دارد که تماماً به دنبال ضابطه‌مند کردن فعالیت‌های تشکل‌های دانشجویی هستند.

نکته حائز توجه منحصر به فرد بودن این بخشنامه در دانشگاه آزاد اسلامی می‌باشد که می‌تواند برای رونق فعالیت‌های تشکل‌های دانشجویی و استادی سرمشق سایر دانشگاه‌های دولتی، علمی کاربردی و غیرانتفاعی قرار گیرد. یک دسته از سیاست‌های موجود به صورت عام وجود دارد که کلیه دانشجویان

چارچوب جریانات چندگانه در فرآیند خط‌مشی‌گذاری تشکل‌های ...؛ امید طاهر نژاد و دیگران

مشغول به تحصیل در کلیه دانشگاه‌های ایران تحت آن سیاست‌ها می‌توانند فعالیت کنند و ضمن کنشگری در دانشگاه و اجتماع، از حمایت‌های مالی و معنوی قوانین استفاده کنند و به‌عنوان یک ظرفیت قانونی روحیه مطالبه‌گری و عدالت‌خواهی خود را تقویت کنند. دسته‌ای دیگر از سیاست‌ها، خط‌مشی‌هایی هستند که اختصاصاً در دانشگاه آزاد اسلامی وجود دارند و ظرفیت ویژه‌ای را برای فعالیت‌های تشکیلاتی دانشجویان بزرگ‌ترین دانشگاه حضوری جهان فراهم کرده‌اند که بخشنامه ارتقا در حوزه فعالیت‌های تشکیلاتی از آن جنس می‌باشد.

پژوهش حاضر نشان داد با بهره‌گیری از ادبیات نظریه چارچوب جریانات چندگانه و مغتنم شمردن پنجره‌های خط‌مشی، می‌توان موجبات تغییر، اصلاح و یا خاتمه خط‌مشی‌های قدیمی و ناکارآمد را با ارائه خط‌مشی‌های جدید فراهم آورد.

۶-۱. پیشنهادهای پژوهشی

به نظر می‌رسد آگاهی و اطلاع‌رسانی قوانین موجود برای دانشجویان یک حلقه مفقوده بهره‌مندی تشکل‌ها از ظرفیت‌های قانونی موجود است؛ از طرفی عدم آشنایی کارشناسان و فعالین عرصه‌های فرهنگی و سیاسی و جوامع خط‌مشی با نظریه‌ها و مدل‌های موجود سیاست‌گذاری مانند چارچوب جریانات چندگانه، باعث ناامیدی از تغییر خط‌مشی‌هایی که تداوم آن چندان ضرورت و اهمیتی ندارد شده است؛ لذا محورهای پژوهشی زیر برای محققین این عرصه پیشنهاد می‌شود:

- خط‌مشی‌گذاری در ایجاد هم‌افزایی فرهنگی در تشکل‌های اسلامی سیاسی دانشجویان
- اثرسنجی سیاست‌های موجود در عرصه تشکل‌های اسلامی
- سیاست‌گذاری فرآیند شبکه‌سازی تشکل‌های اسلامی و جنبش‌های دانشجویی جهان اسلام
- انتخاب بهترین مدل سیاست‌گذاری در عرصه تشکل‌های اسلامی

فهرست منابع

- ابروش، رضا و هاشم‌زاده کوشک قاضی. (۱۳۹۹). تبیین چارچوب سیاست‌گذاری فرهنگی در اندیشه مهدویت. فصلنامه اسلام و مطالعات اجتماعی، سال ۷، شماره ۴، بهار ۱۳۹۹، صفحه ۶۲-۳۳.
- ابن یامینی، پریسا. (۱۳۹۷). فرهنگ عمومی، هویت فرهنگی، سیاست‌گذاری فرهنگی دیدگاه‌های مقایسه‌ای. فصلنامه سیاست‌گذاری عمومی، دوره ۴، شماره ۱، بهار ۱۳۹۷، صفحه ۲۰۴-۱۹۱.
- اتحادیه جامعه اسلامی دانشجویان. (۱۳۹۶). تشکل حق: مجموعه بیانات شهید مظلوم دکتر بهشتی پیرامون تشکل برتر. تهیه و تنظیم اتحادیه جامعه اسلامی دانشجویان، چاپ چهارم، صفحه ۵۸.
- بیرو، آلن. (۱۳۸۰). فرهنگ علوم اجتماعی. ترجمه: باقر ساروخانی؛ تهران: کیهان، چاپ چهارم.
- دارابی، علی. (۱۳۸۸). جریان‌شناسی سیاسی در ایران. تهران: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۳۸۸، ص ۵۰.
- دارابی، بهزاد و مرادی، عبدالله. (۱۳۹۴). گزیده‌ای از حقوق دانشگاهیان در آیین قوانین و مقررات: مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی و آیین‌نامه‌های وزارت علوم، تحقیقات و فناوری و آیین‌نامه‌های وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی. قم: نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه‌ها، دفتر نشر معارف.
- دانایی‌فرد، حسن. (۱۳۹۵). گفتارهای جدید در خط‌مشی‌گذاری عمومی. تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق(ع)، چاپ اول.
- زارعی، محمود. (۱۳۹۷). کار باید تشکیلاتی باشد: تشکل و کار تشکیلاتی از دیدگاه مقام معظم رهبری. قم: نشر شهید کاظمی، چاپ هفدهم، زمستان ۱۳۹۷.
- حسن‌نژاد کاشانی، بهزاد؛ نصراللهی کاسمانی، اکبر؛ سعدی‌پور، اسماعیل و سلطانی‌فر، محمد. (۱۳۹۶). رساله دکتری طراحی نظام مطلوب سیاست‌گذاری فضای مجازی در ایران با تأکید بر مراحل سیاست‌گذاری. دانشگاه بین‌المللی امام رضا(ع)، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، گروه مدیریت رسانه‌ای.
- خسروپناه، عبدالحسین. (۱۳۸۸). جریان‌شناسی فکری ایران معاصر. قم: مؤسسه فرهنگی حکمت نوین اسلامی.
- رضایی، مهدی؛ پرتوی، اصغر؛ عیوض‌زاده، حسن و جعفری، فرشید. (۱۳۹۸). سیاست‌گذاری فرهنگی جمهوری اسلامی ایران: پیشینه، الگوها و آسیب‌ها(با تأکید بر مفهوم مرجعیت). فصلنامه راهبرد اجتماعی فرهنگی، سال هشتم، پاییز ۱۳۹۸، شماره ۳۲، صفحه ۹۶-۶۹.

چارچوب جریانات چندگانه در فرآیند خط‌مشی‌گذاری تشکلی‌های ...؛ امید طاهرنژاد و دیگران

طاهرنژاد، امید. (۱۳۹۹). به وقت تشکیلات ۳: حقوق تشکلی‌های دانشگاهی. شهریار: انتشارات شب‌نما.
طهماسبی بلوک‌آباد، رضا و کمیلی فرد، سیدمجتبی. (۱۳۹۵). ارائه الگوی عملکرد برای تشکلی‌های
دانشجویی بر اساس بیانات مقام معظم رهبری (دام‌ظله). فصلنامه راهبردی بسیج، سال نوزدهم،
شماره ۷۲، صص ۳۱-۵۵.

عباسی، طیبه؛ دانایی فرد، حسن؛ آذر، عادل و الوانی، سیدمهدی. (۱۳۸۹). تبیین خط‌مشی با استفاده از
نظریه جریانات چندگانه کینگدون؛ مطالعه موردی تغییر قانون اهداف، وظایف و تشکیلات
وزارت علوم، تحقیقات و فناوری. فصلنامه علمی پژوهشی سیاست علم و فناوری، سال سوم،
شماره ۱، پاییز ۱۳۸۹.

عالم، عبدالرحمن. (۱۳۷۵). بنیادهای علم سیاست. تهران: نشر نی، چاپ دوم.
فتحی، محمد و موهی اصفهانی، کاظم. (۱۳۹۷). قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران به همراه نظرات
تفسیری شورای نگهبان. تهران: شورای نگهبان، پژوهشکده شورای نگهبان. چاپ اول.
مک لین، ایان. (۱۳۸۱). فرهنگ علوم سیاسی آکسفورد. ترجمه حمید احمدی، تهران: میزان.
مقیمی، غلامحسین. (۱۳۸۴). سیاست؛ رمزگشایی از یک مفهوم پرابهام. علوم سیاسی، شماره ۲۹.
نصراللهی کاسمانی، اکبر؛ سعدی‌پور، اسماعیل؛ سلطانی‌فر، محمد و حسن‌نژاد کاشانی، بهزاد. (۱۳۹۶).
طراحی نظام مطلوب سیاست‌گذاری فضای مجازی در ایران با تأکید بر مراحل سیاست‌گذاری.
پایان‌نامه دوره دکتری مدیریت رسانه، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه بین‌المللی امام
رضا(ع).

نقیب‌زاده، احمد و جانزاده، علیرضا. (۱۳۹۰). بررسی تطبیقی تشکلی‌های دانشجویی در فرانسه و ایران.
مجله سیاست، شماره ۲۰، صص ۳۰۳-۲۲۲.

بیانات مقام معظم رهبری در دیدار اساتید و دانشجویان در دانشگاه علم و صنعت (۱۳۸۷/۰۹/۲۴)،
پایگاه دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله‌العظمی خامنه‌ای (مدظله‌العالی)،

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=4992>

بیانات مقام معظم رهبری در دیدار وزیر علوم و استادان دانشگاه تهران (۱۳۸۸/۱۱/۱۳)؛ پایگاه دفتر
حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله‌العظمی خامنه‌ای (مدظله‌العالی).

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=8824>

بیانات مقام معظم رهبری در دیدار جمعی از دانشجویان (۱۳۹۴/۰۴/۲۰)، پایگاه دفتر حفظ و نشر آثار
حضرت آیت‌الله‌العظمی خامنه‌ای (مدظله‌العالی)،

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=30255>

بیانات مقام معظم رهبری در دیدار جمعی از دانشجویان (۱۳۹۵/۰۴/۱۲)، پایگاه دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله‌العظمی خامنه‌ای (مدظله‌العالی)،

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=33694>

پایگاه پرسمان دانشگاهیان، نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه‌ها، اداره تبلیغ نوین، کد ۱۹۷۵۱.

<https://www.porseman.com/!19751>

پایگاه مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، قانون فعالیت احزاب، جمعیت‌ها و انجمن‌های سیاسی و صنفی و انجمن‌های اسلامی یا اقلیت‌های دینی شناخته‌شده، مصوب ۱۳۶۰/۰۶/۰۷، کد ۹۰۲۲۶.

<https://rc.majlis.ir/fa/law/show/90226>

بخشنامه ارتقاء، پایگاه معاونت فرهنگی و دانشجویی دانشگاه آزاد اسلامی، آیین‌نامه اجرایی توسعه، تسهیل و ارتقاء فعالیت‌های تشکل‌های اسلامی دانشگاهیان

<https://farhangi.iau.ir/fa/page/290>

پایگاه خبری باشگاه خبرنگاران جوان، کد ۵۰۰۱۰۲۳

<https://www.yjc.ir/fa/news/5001023>

پایگاه مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، قانون نحوه فعالیت احزاب و گروه‌های سیاسی، مصوب ۱۳۹۵/۰۸/۲۶، کد ۹۹۸۹۱۶

<https://rc.majlis.ir/fa/law/show/998916>

The framework of multiple currents in the policy making process of student organizations in Iran with emphasis on the regulation of facilitating and promoting the activity of Islamic organizations of academics

Omid Tahernezhad¹, Saeid Amani², somayeh Amiri³

Abstract

Formal and informal student organizations and groups are one of the target communities of Iran's macro and micro policymaking system, and their performance and social status embody various aspects both in favor of and opposed to the ruling authority. Studying the historical development of student organizations from the inception of the student movement indicates that this movement has emerged from various social events and has matured as a voluntary, free, optional, and purpose-driven action. Throughout different periods of political history, from pre-revolutionary governments to subsequent administrations, the perspectives of various policymakers have varied. At times, there has been a stabilizing and supportive outlook, while at other times, there has been a controlling and strict approach, and occasionally a passive and indifferent stance. This indicates that, in any case, the policymaking surrounding student organizational activities has been a concern for politicians. This research investigates the policies adopted in the realm of student organizations, particularly in Islamic Azad University, based on the framework of multiple streams as proposed by Kingdon. In this context, it examines the Constitution, relevant laws, circulars, and regulations of the Islamic Republic of Iran and Islamic Azad University. The findings reveal that both in higher-level documents and the Constitution, as well as at lower levels, there have always been policies aimed at organizing student organizations, although some of the existing policies were identified as restrictive and stringent, while others facilitated and invigorated the activities of Islamic and political organizations. Nevertheless, the inherent characteristics of student organizations inherently produce tensions between policymakers and university administrators with the leaders of these organizations, reflecting the dynamism of student and youth movements.

Keywords: student political organizations, Islamic organizations, cultural policy making, organizational activity policy making, policy(stratejy) of Islamic organizations, multiple streams framework

---

1 . Director General of Islamic Associations of Islamic Azad University.

2 . Head of Organizational and Political Training Department, Director General of Islamic Associations of Islamic Azad University.

3 . Head of Organizational and Political Training Department, Director General of Islamic Associations of Islamic Azad University.